

Marja Rysä

ELÄMÄÄ JA KOULUA
—
ELÄMÄNKOULUA

Lukijalle

Kun vanhempani syntyivät, Suomi ei ollut vielä itsenäinen valtio. Tänä vuonna maamme saavuttaa jo 100 vuoden merkkipaalun. Synnyin jo ennen sotia ja olen saanut olla mukana kokemassa, miten ihmisten elämä on muuttunut niin kaupungissa kuin maaseudullakin. Sodan päätyttyä jälleenrakentamisen kausi laukaisi valtavan kehityksen, jonka ansiosta Suomi on kehittynyt hyvinvointivaltioksi, kansaksi kansakuntien joukossa.

Ensimmäiset lapsen muistoni alkavat jo talvisodan aikana. Syksyllä 1944 sodan päätyttyä, alkoi koulutaipaleeni Puijon koulussa. Siitä kehkeytyi elinikäinen kiinnittyminen koulu- ja sivistystoimeen. Tie kulki opiskelijasta opettajaksi ja perheenäidiksi. Aluksi perheemme asuinpaikat vaihtuivat miehen työn vuoksi eri puolille Suomea. Se oli elämän koulua.

Olen tässä kirjassa kuvannut yhteiskunnan muuttumista ja suuria koulu-uudistuksia itse niissä mukana olleena. Tarinoihini liittyy myös historian havinaa kaukaisistakin tapahtumista molempien vanhempieni suvuissa. Kuvaukset esipolvien elämäntavasta saattavat tuntua nykyihmisestä ihan uskomattomilta. Lapsena sain itse kokemuksia menneen ajan elämästä mummojen hoivissa heidän tarinoitaan kuunnellen.

Muistelmat perustuvat runsaasiin kirjallisiin dokumentteihin kuten kirjeaineistoon ja lehtiartikkeleihin viime vuosisadan alkuvuosista lähtien. Sukulaisia ja koulutovereita olen myös haastatellut puhelimen välityksellä. Kiitän Maija Kotilaista, Sirkka Palomaa ja Ulpu Seppästä, jotka lukivat käsikirjoituksen ja antoivat arvokkaita ohjeita.

Omistan muistelmat tyttärieni pojille Sebastianille,
Samulille ja Thomasille.

Oulussa vuoden 2017 alkaessa, Marja Rysä

Sisällysluettelo

Haapamäen talo - sukuni ikaikainen asumapaikka

Sukujuuria Suonenjoella

Vanhempieni tarina

Ensimmäinen kotini

Peipposenrinteen ihmeellinen maailma

Koulu Puijon rinteellä

Koti rakennetaan Niiralaan

Lapsuus rauhan vallitessa

Yhteiskouluun

Nuoren tytön ajatusmaailma

KUVALIITE

Fuksitytön opiskelua ja elämää Helsingissä

Opettajan ammattiin

Kansakoulunopettaja tietää kaiken

Pitkän työuran alku

Naimisiin pitäisi päästä

Kiireisiä aikoja Pohjois-Karjalassa

Armeija siirtää

Oulussa

Elämän keskipäivää

Koulua ja uudistusajatuksia

Sattumalta koulunuudistukseen

Ei pelkkää tarkastamista

Luottamusta ja yhdistystoimintaa

Perhetilanne muuttuu
Kotipesä tyhjenee
Työvuosien mieluisa päätös
Isäni, metsämies ja sotilas
Äidin pitkä elämä
Hilja-tädin perhe
Tummia pilviä
Vähitellen selkenevää
Pääsin mummoksi
Uutta valoa elämään
Virkeitä eläkepäiviä
Onnellinen puutarhuri
Kohti vanhuutta
Tausta-aineistoa

Haapamäen talo - sukuni ikaikainen asumapaikka

Kesällä 2014 vietettiin sukuseura Hiltusen sukukokousta Haapamäen tilalla. Sinne oli kokoontunut noin sata henkilöä. Se on hyvin pieni määrä sukuun kuuluvista ihmisistä, sillä suku on vuosisatojen saatossa levinnyt laajalle Itä- ja Pohjois-Suomeen. On saatu selville, että 1400-1500 lukujen vaihteessa Hiltusia jäi pysyvästi asumaan Hiltulanlahteen Matkusjärven rannalle. Ensimmäisen kerran v. 1541 Hiltusia verotetaan Rantasalmen Keriharjuun, josta he ovat lähteneet ensin eränkäyntiin ja sitten kaskeamaan itselleen viljelymaata.

Ensimmäisenä tunnettuna asuinpaikkana pidetään Harjunmäkeä Hiltulanlahden rannalla. Tätä paikkaa käytiin muutamia vuosia sitten Maija-tädin kanssa katsomassa. Minusta se oli kummallisen mallinen mäki, eikä mäen pitänyt olla kovin hallanarka. Kuitenkin sieltä lähdettiin kauemmas metsäiselle mäelle asumusta ja viljelymaata etsimään. Se löytyikin haapoja kasvavalta mäeltä, jossa kaskea on alettu polttaa ja peltoa raivata. Varmaan osa suvusta suuntasi jo uusia, kaukaisempia asuinsijoja katselemaan. Serkkuni Heikki Hiltunen, joka on Haapamäen 11. isäntä, kertoi että sukutilakunniakirjassa talon ensimmäinen isäntä vuosina 1634-1671 on ollut Pekka Heikinpoika Hiltunen.

Sukuseura Hiltunen tekee edelleen tutkimustyötä sukukirjan aikaansaamiseksi. Minä haluan kertoa omia muistojani isän vanhemmista, sisaruksista ja muistissani olevista tapahtumista isovanhempieni talossa. Pieni kurkistus aikaisempiin vaiheisiin kertoo, että kuvanveistäjä Eila Hiltusen isoisä on lähtenyt tästä talosta sahan

asettajaksi. Eila Hiltunen itse vaali tätä sukutaustaansa ja kutsui Aune-tädin vierailemaan kotiinsa Helsinkiin.

Olin ensimmäinen oman sukupolveni lapsi ja sain jo hyvin pienenä käydä Haapamäellä, jonne on Kuopiosta noin 20 km:n matka. Sinne pääsi junalla, sillä Lapinmäen seisake on vajaan kilometrin päässä talosta. Tietä myöten sinne olikin hankalampaa mennä, sillä etelään menevältä maantieltä johti huonokuntoinen kärrytie Lapinmäen seisakkeelle. Sitä myöten ajettiin, kun käytiin hevosella kaupungissa.

Isä oli toimittanut talvisodan alkaessa nuoren perheensä Haapamäelle sotaa pako. Vaikka olin kaksivuotias, mieleni sopukoihin on painunut lamppuöljyn tuoksu, ainainen pimeys ja se järkyttävä tapaus, kun Teppo-koira rusensi guttaperkka-nukkeni Kaijan. Se oli pudonnut lattialle, kun seisoin nukke kädessä häkkisängyssä. Muuta en itse voi muistaa, mutta minulle on kerrottu patteriradiosta, josta kuunneltiin uutisia ja Ryssän Tiltun karmaisevia lausuntoja.

Kun olin ohittanut pikkulapsi-iän, tutustuin taloon ja pihapiiriin omia jalkojani käyttäen. Muistan kaikki rakennukset ja lähialueen hyvin selvästi ja olen tarkistanut Annikki Seppäseltä, tädiltäni, sellaisiakin yksityiskohtia, jotka ovat hävinneet nykyisen talon ympäristöstä. Itse päärakennus oli hirrestä rakennettu savolaismallinen, punamullalla maalattu talo. Talon toisessa päädyssä oli suuri tupa leivinuuneineen. Tupaan antoi valoa neljä tai viisi ikkunaa. Leivinuunin takaosassa oli hella ja keittiöön kuuluvaa pöytä- ja hyllytilaa. Koko keittiöpuolen aluetta kutsuttiin karsinaksi. Sieltä johti ovi ruokahuoneeseen, joka oli lattiatasoa alempana ja sementtilattiainen, siis eräänlainen kylmähuone, jossa oli myös ikkuna. Separaattoria veivattiin tässä kylmäkonttorissa. Minunkin annettiin pyörittää kampea, kun se oli saatu vauhtiin.

Tuvan pitkän pirtinpöydän kansi käännettiin nurinpäin leipomisen ajaksi. Penkit kiersivät pöytää ja seinänvierustoja. Oli myös puusänky, yksi sivusta vedettävä, johon mahtui kaksi henkeä nukkumaan. Toinen sänky oli

päästä vedettävä, jonka sai kasatuksi korkeaksi vuodevaatekeoksi, kun sitä ei tarvittu sänkynä. Muistan vielä keinutuolin ja höyläpenkin tuvan ovensuussa. Talvisaikaan kunnostettiin talon työkaluja lämpimässä tuvassa. Seinällä raksutteli korkeamallinen seinäkello ja samalla seinällä riippuivat kantele, viulut ja mahdoliini. Talossa oli myös hanuri.

Tupaan tultiin porstuasta, joka oli iso ja pimeä. Valoa sinne saatiin vain umpinaisten pariovien yläpuolella olevasta ikkunasta. Porstuaan pääsi pihamaalta avokuistin kautta. Kuistin molemmilla reunoilla olevilla penkeillä istuen saattoi riisua multaiset saappaat ulkotöistä tultaessa. Tauno-setä joskus istui penkillä ja tilkutteli mandoliinilla sävelmää 'Oli arolla pien keltaruusu' ja talon nuorin tyttö, Maija, yritti pitää sylissään isokokoista haitaria. Porstuasta olivat ovet suurimpaan kamariin, jota sanottiin saliksi sekä mummon kamariin. Näiden taakse jäi nurkkakamari. Talon vinttikerroksessa oli minun lapsuudessani vain kesähuoneita ja ullakkotilaa.

Salin ikkunat olivat korkeammat kuin tuvan ikkunat ja niiden sivuilla riippuivat pellavaiset, pitsipoimintatekniikalla kudotut verhot. Mummo viljeli isoja ruukkukasveja näiden ikkunoiden antamassa valossa. Kasveista muistan rohtoaloen ja asparaguksen, jolla oli hienon hieno lehvistöryöppy, kuin pilvi. Kirjakaapin lasiovien takana näin isoja raamattuja, joissa oli puukannet. Niitä en ottanut koskaan kaapista. Paljon mielenkiintoista katseltavaa löysin, kun itsekseni liikuskelin talossa ja pihalla. Kasvien osista keksin leikkiin sopivia tuotteita ja tupakkalaatikkoon suljettu pörriäinen toimi radiona. Oikea nukke oli pienten tätien vihreämeikkoinen Inkeri.

Pihapiirissä oli kaksihuoneinen aitta, jonka toinen huone oli varattu viljojen säilyttämiseen, toinen oli vaateaitta, jossa kesällä nukuttiinkin. Talon takana ollut maitoaitta on purettu jo aikoja sitten, samoin pihakaivo täytetty ja sen vieressä kasvanut pihlaja kaadettu. Sodan jälkeen

Lapinmäen kylälle vedettiin sähköt. Kun taloa tämän jälkeen uudistettiin, paljon entisaikojen miljööstä muuttui. Myös vintti tyhjennettiin uusien asuinhuoneiden tieltä. Paljon vanhoja käyttöesineitä joutui tällöin poistettaviksi. Talon takana sijaitsivat navetta karjakeittiöineen, talli, sikala ja pienten eläinten karsinoita. Alempana olevassa savusaunassa oli aina kitkua, siellä lasta itketti. Kesällä sadonkorjuun aikana sauna lämmitettiin joka ilta. Isossa talossa pitää olla myös paja kaikkine ihmeellisine työkaluineen. Muutaman kerran sielläkin kävin. Se oli Veikko-sedän valtakuntaa. Hänellä oli sepän taidot. Pajaa ei enää ole.

Vähän kauempana, niityn reunassa, törötti hieman mustunut riihi. Se oli tietysti paloturvallinen paikka, vaikka se poistui käytöstä jo minun muistini aikana. Puimala navettarakennuksen takana tuoksui viljalta ja siellä voi ihmetellä puimakonetta, jonka jyske kuului syksyllä koko pihapiirin yli. Saunan ja pajan lähistöllä olevasta kaivosta pumpattiin käsipumpulla vettä karjakeittiön muuripataan. Maitoastiat piti pestä huolella kuumalla vedellä ja vettä saatiin padasta talon muihinkin tarpeisiin.

Muutaman kymmenen metrin päässä talosta kohoaa pieni harju, kuoppaharju. Perunat säilytettiin minun lapsuudessani maakuopissa. Tällä paikalla on mielenkiintoinen historia. Siellä on sijainnut sotilasvirkatalo, jossa asui kapteeninaron saanut Jonas Mauritz von Wright, taiteilijaveljesten isoisä. Silloin tätä paikkaa kirjallisten lähteiden mukaan on kutsuttu Hiltulaksi. Myöhemmin kapteeni von Wright sai puolisonsa Anna Christina Tawastin perintönä hallintaansa Haminalahden kartanon, mutta taiteilijoiden isä, Henrik Magnus, syntyi Hiltulassa (Haapamäellä) 16.11.1771. Taiteilijaveljeksistä nuorin, Ferdinand von Wright osti entisen virkatalon, joka purettiin ja kuljetettiin todennäköisesti 1863 Haminalahteen. Siitä Ferdinand rakennutti itselleen kodin ja ateljeen, joka sai nimen Lugnet "Rauha".

Peltoja reunustivat suuret kivirauniot, maathan ovat kivisiä Savon seuduilla. Ukkini ja esipolvet olivat tehneet valtavan työn kivien perkaamisessa pelloilta. Siellä täällä tönötti harmaita latoja, joista heinää haettiin talvella navettarakennuksen ylisille siltaa myöten, joka kantoi hevosenkin rekineen. Heinät tiputettiin luukusta navettaan lehmille jaettavaksi. Voin rehellisesti sanoa, että navetta oli mielipaikkojani lapsuudessa.

Mielenkiintoinen oli myös puutarha, jossa kasvoi omenapuita ja suuria marjapensaita. Valkoiset herukat olivat silloin harvinaisia, mutta sellaisiakin kasvoi puutarhassa. Monivuotiset koristekasvit, ukonhatut, palava rakkaus, päivänliljat ja akileijat kohosivat puutarhan reunalla, kukin omana ryhmänään. Oli myös juhannusruusuja ja syreenipensaita, kukiltaan sinisiä ja valkoisia. Haapamäen kaikki lapset olivat käyneet Pohjois-Savon kansanopiston, jossa myös puutarhan hoitoa oli edistetty muiden maalaistalossa tarvittavien taitojen ohella. Luulen, että sukuni nuorille musiikki ja kuorolaulu ovat olleet kansanopistossa kaikista mieluisimpia aineita. Isäni opistossa tekemä kantele on nyt minun kodissani. Näissä Haapamäen maisemissa oli mukava jo pienenä tyttösenä seikkailla ja ihmetellä luonnon erilaisia ilmenemismuotoja, kasveja ja eläimiä sekä seurata aikuisten puuhia maatalon monissa töissä.

Haapamäen isäntä, Taavetti Hiltunen (1879-1966), minun ukkini, oli talon ainoa poika, josta tuli kotitalonsa yhdeksännen polven isäntä. Hänen äitinsä Justiina os. Jalkanen oli jäänyt leskeksi, mennyt uudelleen naimisiin ja pojalle oli määrätty holhooja. Taavetti meni naimisiin Anna Jalkasen (1887-1972) kanssa v. 1907. Anna oli kotoisin Haminalahdesta. Käytyään karjakkokoulun hän tuli Haapamäelle karjaksi ja meni naimisiin nuoren isännän kanssa.

Perheeseen syntyi kymmenen lasta, joista kaksi kuoli aivan pieninä. Kahdeksan lasta kasvoi täysikasvuiseksi,

terveiksi ihmisiksi ja he elivät varsin pitkän elämän. Kaksi tätiäni, Annikki ja Maija, elävät vielä hyväkuntoisina. Kun synnyin, heitä kutsuttiin pieniksi tädeiksi. Maija ei ollut edes koulussa. Seuraavassa Haapamäen lapset ikäjärjestyksessä: Tauno (1908-1989), Erkki (1909-1978), Reino (1911-2009), Aune (1913-2009), Liisa (1915-2000), Veikko (1920-1990), Annikki (s. 1929) ja Maija (s. 1931).

Kun muistikuvani alkoivat muotoutua ukkilan väestä, kaikki pojat olivat sotapalveluksessa. Talon maanviljelyksestä vastasi silloin Taavetti-ukki naisväen avustamana. Ukki oli silloin yli 60-vuotias. Annikki muistelee isäänsä hyvin työteliäänä miehenä. Maanviljely senaikaisilla työkaluilla vaati paljon voimaa ja luonnon olosuhteiden tuntemusta ja hallintaa. Taavetti Hiltusen 85-vuotispäivän haastattelussa Savon Sanomissa kuvataan syntymäpäivän viettäjää esimerkilliseksi pellonraivaajaksi, jonka näkemyksenä oli: "Pellossa, Jumalan pelossa, on Suomen huomen."

Hän oli kuokka työkalunaan laajentanut kotitilansa maatilkut lainehtiviksi heinämaiksi ja viljapelloiksi, joita hänen poikansa ovat myöhemmin nykyaikaisilla koneilla muokanneet. Esivanhempieni aikana talon tulot ovat koostuneet maataloustuotteiden ja maidon myynnistä. Ukin mielestä metsään kajoaminen myöhemminkin oli edesvastuutonta. Isäni, metsäalan ammattilainen, vastasi myöhemmin metsien hoidosta ja myynnistä, sillä talon korjauksiin ja koneisiin tarvittiin rahaa.

Niin pian kuin talon lapset vähänkin varttuivat, heidän oli tartuttava talon töihin. Sellainen oli siihen aikaan tapana eikä kukaan valittanut alaikäisten rasittamisesta. Kiireisinä kesäaikoina, heinänteossa ja sadonkorjuussa tarvittiin apuväkeä, joskus renkiä pitempiäkin aikoja. Perunoita nostettiin talkoilla. Myös karjakon muistan, koska minulle hyvin ystävällisen karjakon nimi oli Hulda. Hän antoi minun jaella heiniä lehmille ruokintapöydällä kävellen. Myöhempi karjakko ei ollut niin suopea, vaan totesi minun olevan tiellä.

Ukki oli Hiltulanlahden kansakoulun johtokunnassa pitkiä aikoja, olihan koulussa perheen lapsia toinen toisensa jälkeen. Haminalahden osuuskassan kokouksiin hän kulki jalan oikotietä, metsäpolkua myöten. Ukki oli hyvin seurallinen ja osallistui mielellään kokouksiin ja kaupunkireissuihin, sillä hän kuului useisiin ammatillisiin ja osuustoiminnallisiin järjestöihin. Kaksistaan ukin kanssa köryyttelimme kaupungista Haapamäelle hevoskyydillä sodan aikana. Matkan varrella sain Pitkänlahden lottakahvilassa punaista limonaadia, harvinaista herkkua. Ukki joi kahvia vai liekö ollut korviketta. Kansanopistoate oli ukin sydäntä lähellä ja Koivumäen kansanopistosta tehtiin rekiretkiä Haapamäelle senkin jälkeen, kun talon nuorisoa ei ollut siellä kursseilla.

Kuinka mummo oli selvinnyt kodin askareista ja suuren lapsikatraan hoidosta, mistä hän sai voimaa ja apua, olen usein miettinyt. Siihen aikaan mies ei puuttunut kotiaskareisiin eikä karjan hoitoon. Taavetin äiti, Justiina-mummo, oli vielä työkuntoinen ja apuna lasten hoidossa. Myös Annan äiti oli tullut Haapamäelle suuren perheen avuksi. Mummoni oli kyläyhteisössä sellainen henkilö, jota haettiin apuun, jos ihminen tai eläin oli sairaana.

Mummolla oli erikoisen hyvä lauluääni ja se oli yleisesti tunnettua. Hän piti vuosikymmeniä Lapinmäen kylän lapsille pyhäkoulua. Tehtävään hän valmistautui lukemalla Pyhäkoululehteä ja varmaan sai seurakunnasta materiaalia opetukseen. Usein pääsin pyhäkoulun joulujuhliin, joita pidettiin Haapamäen tuvassa. Hyviä suhteita Kuopion maaseurakunnan papit pitivät yllä siten, että talon perhejuhliin osallistui aina seurakunnan työntekijöitä. Erityisesti kirkkoherra Lennart Heljas kävi usein ukkia katsomassa ja siunasi hänet haudan lepoon Vehmasmäen kappelissa.

Sodan aikaisessa muistikuvassa mummo istuu rukin ääressä, ottaa käteensä karstatun villalepeseen, polkee hiljaa hyrisevän rukin poljinta. Villa muotoituu tasaiseksi

langaksi. Siinä voi ajatella omia ajatuksiaan. Joskus hän hyräilee virttä tai vanhaa koululaulua. Aune, Maija ja Annikki karstaavat valkoista ja mustaa villaa sekaisin harmaiksi lepereiksi. Minullekin on annettu karstat käsiin ja ilokseni saan aikaan lähes oikean kokoisia villapötkylöitä. Öljylamppu antaa niukkaa valoaan ja levittää kitkerälletuoksuvaa katkua.

Ruuanlaitto ja leipominen olivat kokonaan mummon vastuulla. Suureen saaviin tehtiin ruisleipätaikina. Isompana tyttönä alustin joskus taikinaa ja totesin sen raskaaksi työksi. Kun aloittelija vastaa suurta taikinaa, hän saa muutaman kerran kastella käsiään vedessä, että käsi luistaa paremmin taikinassa. Se oli minullekin sallittua. Leipomusten jälkeen mummo pisti uuniin sokerikakun tai pyöräytti Hanna-tädin kakkuja vierasvaraksi. Mutta tämän on täytynyt tapahtua jo rauhan aikana, sitten kun sokeria oli jo enemmän saatavilla. Korttiannoksina saatavaa sokeria pidettiin tosi tarkasti ja jokainen sokeripala puolitettiin sokerisaksilla. Kahvipannu oli useimmiten lieden reunalla ja siitä saattoi ottaa pienen kupillisen sydämen virkistykseksi, tai jos vieras sattuisi pistäytymään. Vieraalle tarjottiin aina kupillinen.

Erkki oli päättänyt jo nuorena, että hän ei jää kotitaloon, vaan isäntänä tulisi olemaan vanhin veli Tauno. Isällä oli muita suunnitelmia tulevaisuutta varten. Reino-setä kävi kansanopiston jälkeen maamieskoulun ja toimi Helena-tyttären kertomuksen mukaan tilanhoitajana Jäppilässä ja Juvalla. Kun sota syttyi, hän työskenteli ammuslataamon työnjohtajana Jyväskylän Jyskän tehtaalla. Siellä hän kertomuksensa mukaan lauloi kolmessa kuorossa tenoriääntä. Lapin sotaan hän osallistui rintamamiehenä. Reino oli ostanut puolet Martikkalan tilasta ja viljeli siellä sodan jälkeen perunaa ja mansikkaa, kunnes jo keski-ikäen ehtineenä meni naimisiin Paukarlahdessa olevan Hyvärilän tyttären Anna-Liisan kanssa. Serkusparveeni tuli kaksi uutta tyttöä, Pirjo ja Helena. Helena valmistautui ottamaan talon

haltuunsa ja miehekseen, uudeksi isännäksi, hän sai Ari Savolaisen. Mutta miksi Reino ei ole koskaan yhteisissä kamerakuvissa, joita on runsaasti Haapamäen väestä? Luulen, että Reino on aina kameran takana.

Aune oli pienestä pitäen tarmokas ja etevä. Hänen kohtalonsa vanhimpana tyttärenä oli jäädä pienempiä sisarusia hoitamaan ja kotiin auttamaan. Haaveet opettajan urasta oli jätettävä. Aune sai elää pitkän elämän, 96-vuotiaaksi. Hän koki myös lapsen hoidon ja kasvun ottamalla kasvatiksi pienen Ritva-tytön. Aunella oli monia harrastuksia, mm. lottatoiminta ja martat sekä kirjoittaminen. Aune osallistui kirjoituskilpailuihin ja sai palkintoja. Kirjoituksia eri kokoelmissa sekä pieni kirjanen kotitalon eäimistä ja tapahtumista on julkaistukin. Hiltulanlahden koulun johtokunnassa hän seurasi isänsä jälkiä. Aune, hyvänä puhujana ja kirjoittajana, hoiteli kyläyhteisön asioita ja sai aikaan jopa kunnollisen tien Lapinmäen seisakkeelle. Taavetti ja Anna Hiltusen kuoleman jälkeen Haapamäen tila jäi Taunon, Aunen ja Maijan omistukseen, jotka testamenttasivat sen veljensä Veikon pojalle Heikille.

Liisa ja Annikki kävivät Kuopion yhteiskoulussa keskikoulun. Kansanopiston jälkeen kumpikin hakeutui sairaanhoitokouluun. Liisan pyrkiminen tyssäsi niin kummalliseen seikkaan kuin lattajalkaan, joten hän hakeutui Kuopion karjatalousopistoon, valmistui karjatalousteknikoksi ja työskenteli Itä-Suomen Karjanjalostushdistyksen konsulenttina. Ollessaan sodan aikana sotasairaalassa hoitajana Liisa tapasi Kannuksesta kotoisin olevan miehen, Uno Isohannin. Uunosta tuli hänen puolisonsa. Isohannin taloon syntyi viisi lasta, joista Ilkka on nyt kotitalonsa isäntä.

Annikki valmistui sairaanhoitajaksi, erikoistui kirurgiaan, myöhemmin terveydenhoitajaksi. Annikki työskenteli Oulun lääninsairaalassa, mutta miehensä Aarne Seppäsen työn mukana siirtyi Pirttikosken voimalaitostyömaalle, toimi terveydenhoitajana ja sai neljä lasta: Juhan, Matin ja Hannun

sekä tyttären Anna-Maijan. Hannun perhettä lukuunottamatta Seppäset perheineen asuvat Rovaniemellä.

Tätini Maija ja Aune asuivat kotitalossaan Haapamäellä vielä jonkin aikaa sen jälkeen kun tilan omistus oli siirtymässä veljenpojalle Heikille, mutta muuttivat kaupunkiasuntoon Kuopioon lähemmäksi terveys- ym. palveluita. Maija asustelee siskonsa kuoleman jälkeen yksin, kohtalaisen hyväkuntoisena, mutta ehkä aika yksinäisenä.

Veikko sai sodassa keuhkovarjostuman, joka vaivasi häntä loppuelämän ajan. Vettä poistettiin keuhkoista selän puolelta pumppaamalla. Tämä oli senaikainen hoitomuoto. Hän oli seppä ja hitsari saatuaan ammattitaidon Ammattienedistämislaitoksen kurssilla Helsingissä. Veikosta on useita valokuvia moottoripyörän selässä. Siis oman aikansa pärinäpoika! Myöhemmin hän toimi kansanopistolla metallityön ohjaajana ja jäi siitä toimesta eläkkeelle.

Nuorena Veikko kävi kaupungissa viulutunneilla. Opettaja oli esittänyt paremman viulun ostamista. Taavetti-isä lähtikin Kuopioon uutta viulua ostamaan. Soitinkauppias esitteli viulujaan ja haki takahuoneesta paremman soittimen, jonka hinta oli kymmenkertainen. Viulun sisäpohjassa on leima: Joseph Guarnerius 1764. Viulu on kauniisti soiva ja ollut lainassa Kuopion kaupunginorkesterin muusikolla. Nyt se on Heikki-pojan omistuksessa. Veikon elämää leimasi sekä viulun että hanurin soittaminen koko elämän ajan. Mentytään naimisiin musiikinopettaja Ilma Makkosen kanssa he saivat kaksi poikaa, Heikin ja Pekan. Molemmat ovat harrastaneet pelimannitoimintaa ammattiensa ohella. Veikko sai elää vain 70-vuotiaaksi, eikä nähnyt lapsenlapsiaan.

Hiltusen suku on ollut pitkäikäistä ja toimintakykyistä vanhuuteen asti. Oma isäni, Erkki, oli saanut sodassa vammoja, joita alkoi ilmetä hänen viimeisinä työvuosinaan. Isä oli kuollessaan 69-vuotias. Reino-setä sai elää 98-vuotiaaksi, Aune-täti 96-vuotiaaksi. Hyvämuistisuus ja virkeä mieli on ollut tyypillistä Hiltusen suvun kaikille

vanhuksille. Liisa-täti ja Tauno-setä elivät myös pitkän ja työteliään elämän yli 85-vuotiaiksi.

Kiintymys omaan kotiseutuun, varsinkin vuosisatoja suvun hallussa olleisiin maataloihin, on ollut merkillepantava piirre isäni suvun piirissä. Maatiloille on pitänyt löytää jatkajia. Serkkuni Haapamäen Heikin perheessä on varttumassa kaksoislapset Anni ja Antti. Tilan rakennukset ovat hyvässä kunnossa ja matka kaupunkiin on lyhentynyt ja helpottunut tiejärjestelyjen vuoksi.

Vanhimpana lapsenlapsena vietin paljon aikaa isän kotitalossa. Maatalon elämäntapa, joka on jo täysin kadonnut, oli minulle ihmeellinen maailma ja suhteet isän sukulaisiin aina tuttavallisia ja turvallisia. Tunnen kaikki serkkuni. Olen oppinut ymmärtämään ihmisten toimintaa ja ahkeruutta vaatimattomissa olosuhteissa sekä saanut käytännön taitoja koko elämän ajaksi.

Sukujuuria Suonenjoella

Pienestä tytöstä oli mukava päästä Suonenjoelle, sillä siellä asuivat mummo ja Elsa-täti perheineen. Junalla matkustaminen toi oman säväyksensä vierailumatkoihin. Elsa-tädillä ja Eemi-sedällä oli jo tytär, Seija, kun muistikuvia alkoi muodostua lapsenaivoissani. Mummo asui jo silloin pienessä asunnossaan yksinään. Muistan hänet pienikokoisena, nutturapäisenä vanhana ihmisenä, jonka luona käytiin. Aina kuljettiin ylähautausmaalle kastelemaan kukkia kuolleen ukin ja lapsena kuolleiden Laurin ja Katrin haudalla.

Mummoni Hilda Järveläinen oli vanhaa Pöyhösen sukua, jota on selvitetty vuoden 1546 maakirjoista. Mummo kuului Lieteenmäen sukuhaaraan, jonka esi-isä Juho (Johan) Pöyhönen oli syntynyt vuonna 1774. Mummo Hilda syntyi Suonenjoella, Lieteenmäen talossa, Pekka Pöyhösen tyttärenä 6.11.1874. Perheen lapsista kolme jäi eloon: Edla, Hilda ja Kalle. Edlan perillisistä minulle jäi muistikuvia, sillä heitä vieraili joskus minunkin kotonani.

Hilda meni naimisiin puuseppä Julius Järveläisen kanssa v. 1903 ja heille syntyi viisi lasta, joista kolme tytärtä jäi eloon: Elsa Maria, Irja Edit ja Hilja Katri. Juliuksen vanhemmat olivat Gabriel Järveläinen (1839-1893) ja Maria Nyyssönen (1843-1892). Julius rakensi nuoremman veljensä kanssa taloja Suonenjoella. Pojat olivat varmaan toimeliaita ja taitavia. Julius sanoi veljelleen Taavetille: "Lähde sinä nuoremmuuttasi teknilliseen kouluun valmistumaan rakennusmestariksi. Minä avitan sinua rahallisesti." Ja näin tapahtui. Tämän veljen jälkikasvusta kerron myöhemmin.

Juliuksen perheelle valmistui ensimmäinen oma talo kirkon ja rautatien väliselle alueelle, mutta myöhemmin Julius

Järveläinen rakensi uuden talon lähelle Suonenjoen vanhaa tapulia, Kirkkolanniemeen. Molemmat talot olen nähnyt lapsuudessani. Uusi rakennus jäi hieman keskeneräiseksi, kun perheen isä halvaantui jo keski-ikässä ja häntä hoidettiin kotona seisemän vuotta. Hän kuoli 62-vuotiaana tammikuussa 1930. Vanhin tytär Elsa oli silloin 25-vuotias, äitini Irja 20-vuotias ja Hilja vasta 15 vuotta vanha. Tytöt olivat luvanneet äidilleen, että vastaavat isän hoidosta, eivätkä mene naimisiin isän eläessä. Siihen aikaan ei ollut mitään tukea sairaan hoidossa, ei myöskään leskelle minkäänlaisia ansiomahdollisuuksia, puhumattakaan eläkkeestä. Sellaiset lait ovat tulleet vasta vuosikymmenien perästä.

Suonenjoella ei silloin ollut oppikoulua. Vaikka tytöt olivat lahjakkaita ja tarmokkaita, ei ollut varaa lähettää kouluun Pieksämäelle. Äitini pääsi kunnantöimistöön toimistoapulaiseksi, opetteli konekirjoituksen ja kävi kirjanpitokurssit. Elsa-täti oli Suonenjoen osuuskaupan palveluksessa. Osuuskauppa koulutti hänet Viipurissa myymälänhoitajaksi ja siinä toimessa Elsa oli naimisiin menoonsa asti. Suonenjoella toimivan käsityökoulun saivat käydä Elsa ja Hilja. Elsa-tädin ompelemassa kastepuvussa on minun ja Riitan lisäksi kastettu tyttäreni ja kaikki lastenlapseni. Ukin, Julius Järveläisen puusepäntaidosta, on Riitta-sisarellani ja minulla muistona keinutuoli, jossa voi istuskella Pölläkän kesämökillä.

Julius Järveläisestä säilyi muutama kerrottu tarina ja joitakin valokuvia, mutta Järveläisen suku ei jäänyt aivan tuntemattomaksi. Veljestä oli tullut virkamies, rakennusmestari, ja hän saattoi kouluttaa lapsiaan. Tyttäristä Elvistä ja Taimista löytyy ylioppilaskuvat äidin albumista. Jonkinlaista yhteydenpitoa näihin Helsingissä asuneisiin serkkuihin on ollut äidillä ja hänen siskoillaan. Poika Eino Järveläinen toimi myöhemmin rehtorina Pieksänmäellä. Äidin serkku, Helvi Kunnas, kirjoitti 15.10.1961 päivätyssä kortissa: "Nyt se Taavetti-enokin

kuoli Helsingissä. Hilda-täti on parhaillaan Idan luona hautajaisissa.”

Ukin sisaret sentään olivat läheisempiä. Maria, Maiju-täti, oli mennyt naimisiin rautatieläisen kanssa ja muuttanut Mikkeliin. Hänen sukunimensä oli Pekonen. Tyttäret Helvi ja Aune löysivät varuskuntakaupungista upseerit aviomiehikseen. Helviin oli meidänkin perheellä kontakteja hänen kuolemaansa asti. Hän kävi Turusta käsin sukulaisiaan katsomassa ja me Kuopiosta Turussa. Maiju-tädin poika, Arvo Pekonen, toimi sanomalehden toimittajana Mikkeliissä. Ukin nuorempi sisko Hilda pysyi naimattomana ja asui Pekosilla Mikkeliissä. Muistona Hilda-tädistä minulle on jäänyt kaulakello, takana kaiverrus ”HJ”.

Julius-ukin sisko Ida meni naimisiin Pekka Borgin kanssa. He asuivat Järvenpäässä kauniin puutarhan keskellä olevassa omakotitalossa. Heillä oli ollut hautaustoimisto. Lapsettomana pariskuntana he olivat varanneet ruumisarkut itseään varten ullakolle. Ida-täti eli 98-vuotiaaksi. Hän oli määrännyt pienen puoreliefin ”Neitsyt Maria” varustettuna kirjoituksella: ”Irja Hiltuselle tämä annettava, Kuopioon. Ida Borg”. Madonna on seinälläni.

Kun Järveläisen tyttöt menivät naimisiin, Irja vuonna 1936, Elsa v. 1937 Eemil Nenosen kanssa sekä Hilja muuttanut Kuopioon, mummon talo myytiin ja rahat talletettiin pankkiin. Mummo asui pienessä vuokra-asunnossa mutta vieraili usein tyttäriensä perheissä. Mummo piti talvisaikaan täysihoidossa koululaista, sillä yhteiskoulu oli silloin perustettu Suonenjoelle. Hän oli luvannut meille lastenlapsille, että ostaa rannekellot ja polkupyörät. Inflaatio vähensi mummon säästöt olemattomiin. Mummo oli usein meilläkin Kuopiossa. Hän kuoli joulukuussa v. 1948 Kuopiossa. Suonenjoelle jäi asumaan vain Elsa-tädin perhe.

Elsan aviopuoliso Eemil Nenonen oli Kutunmäen Kievarin poika. Maatila jäi hänen vanhemmalle veljelleen Augustille. Eemil muutti kirkonkylään naimisiin mentyään ja ryhtyi autoilijaksi. Aluksi Nenosen perhe asui vuokrahuoneissa,

mutta sodan jälkeen valmistui heidän omakotitalonsa. Seijan (s.1939) lisäksi perheeseen syntyi Raija (s.1942) ja Kari (s.1944).

Olimme Seijan kanssa niin samanikäisiä ja vilkkaita lapsia, että leikki onnistui hyvin, mutta myös pienessä pahanteossa olimme varsin kekseliäitä. Suonenjoella toimi iho- ja kuppatauti-sairaala. Seija ehdotti, että leikittäisiin "sairaalalaista". "Ole sinä ihotautinen, minä olen kuppatautinen!" Jotenkin meitä kiinnosti hoitaminen, olihan meillä aitoja potilaita enemmänkin, kun Elsan lapset Raija ja Kari sekä minun sisareni Riitta syntyivät. Meidän äidit, sisarukset Irja ja Elsa, olivat innokkaita menemään kirkkoon joka sunnuntai tai ainakin hautausmaalle, jonne ei koko katrasta haluttu viedä.

Seijan ja minun oli hoidettava pienempiä. Kerran he olivat lukinneet meidät yläkertaan ja käskeneet leikkiä kilttejä leikkejä pienempien kanssa. Tämä ei meitä huvittanut, vaan ulos oli päästävä. Se tapahtuisi kuistin katon kautta, jonne johti ikkuna yläkerran eteisestä. Sitten vaan katolta tikapuita myöten pihalle! Pieninkin, alle 2-vuotias Riitta, saatiin ulos pudottamatta. Juuri kun pääsimme kadulle, näimme äitien tulevan vilkkaasti jutellen kotia kohti. Ei ollut varaa kärkehtää tästä operaatiosta. Samaa tietä vaan takaisin ja ikkuna kiinni.

Eräs tapaus on jäänyt mieleeni. Elsa-täti oli innokas ruukkukasvien hoitaja. Keittiön pöydällä oli täydessä kukassa oleva annansilmä. Kun olimme jääneet keskenämme kotiin, Seija ehdotti: "Maista nuita kukkia! Ne on tosi hyviä!" Maistoin ja ne maistuivat suolaheinältä. Maisteltiin lisää. Kohta oli jäljellä vain lehdet ja pienimmät nuput. "Voi kamala, mitä tuolle kukalle on tapahtunut", päivitteli täti. Nipinnapin välttyttiin selkäsaunalta.

Pienemmät sisarukset kasvoivat ja heidän kanssaan saatoimme kuljeskella jo kauempakin. Mielipaikkojamme olivat molemmat hautausmaat, mutta ylähautausmaa mieluisampi, olihan se harjulla ja hiekkarinnettä pääsi

nopeasti alaspäin juosten, jos uskalsi. Pienemmät seurasivat Seijaa ja minua innokkaasti. Joskus piilouduimme hautakivien taakse ja huutelimme: "Huhuu, huhuu!" Tarkoituksena oli pelotella pienempiä. Koska autoliikennettä oli äärimmäisen vähän, lapsetkin päästettiin omin nokkinensa liikkumaan. Ihme kyllä, mitään vahinkoja ei sattunut.

Siinä talossa, joka valmistui Nenosen perheelle sodan jälkeen, vietettiin monia juhlia: lakkiaiset ja kahdet häät, syntymäpäiviä ja juhlapyyhiä sukulaisten kesken. Eemil-setä kuoli jo v. 1963. Elsa-täti hoiti omakotitalonsa puutarhaa taidolla ja harrasti mm. Martta-toimintaa. Elsan käsityötaidot olivat erinomaiset. Tytöille Seijalle ja Raijalle hän ompeli mitä ihanimpia mekkoja, joista olin ihan kateellinen. Kummitäti halusi ommella myös minun kapioni, lakanat ja tyynynpäälliset, kun toimitin Suonenjoelle virkkaamani pitsit. Sellainen oli tapa, että pitsejä piti olla.

Myöhemmin Elsa-täti muutti Kuopioon, missä Kari työskenteli rikospoliisina. Seija oli lähtenyt miehensä Seppo Riihelän matkaan jo Sepon opiskeluaikana. Myös Raija oli mennyt opiskelemaan ja avioitui Sakari Nuutisen kanssa. Oli luonnollista, että Elsan oli parempi muuttaa pois omakotitalosta ja Suonenjoelta. Kanssakäyminen oli tiivistä sisarusten Elsan, Irjan ja Hiljan välillä, kun kaikki asuivat samalla paikkakunnalla. Eriyisen mukavia olivat jokasyksyiset hirvipäivälliset ja muut merkkipäivät. Elsa-täti kuoli 3.2.1982 ja hänet siunattiin Suonenjoen kirkossa. Hän ja Eemi-setä lepäävät Suonenjoen kirkon vieressä olevalla hautausmaalla.

Seija ja Seppo Riihelä asuvat Mikkelissä ja osallistuvat lastensa ja lastenlastensa elämään. Raijan mies, Sakari Nuutinen teki pitkän päivätyön Mäntyharjun kunnanjohtajana ja hänelle myönnettiin kunnallisneuvoksen arvo.

Vanhempieni tarina

Äidin ja isän tutustumiseen johti se, että Erkki Hiltunen tuli Suonenjoen metsänhoito-yhdistyksen metsätalousneuvoksi lokakuussa vuonna 1933. Hän oli valmistunut Rovaniemen metsäkoulusta 15.9.1933 metsäteknikoksi. Suonenjoen toimi oli hänen ensimmäinen työpaikkansa. Kerrotaan, että Irja katseli kunnantoimiston ikkunasta uutta viranhaltijaa ja totesi, että tuossa olisi hänelle oikea mies. Isä palveli Suonenjoella vuoden 1935 helmikuun loppuun. Tällöin hän siirtyi Kuopion maaseurakunnan metsäteknikon virkaan. Sinä aikana Irjan ja Erkin suhteet olivat kehittyneet niin pitkälle, että yhteisen tarinan kehittymistä voi seurata isän kirjeiden välityksellä. Olen lukenut 39 rakkauskirjettä, jotka Erkki kirjoitti Irjalleen. Äidin kirjeitä ei ole säilynyt.

Äitini Irja oli palvellut Suonenjoen kunnantoimistossa vuodesta 1927 alkaen. Se oli hyvä työpaikka ja äiti oli innostunut työstään. Ensimmäinen valokuva Irjasta työpöydän ääressä on vuodelta 1929. Kuten aikaisemmin olen kirjoittanut, lähin oppikoulu oli Pieksämäellä. Suonenjoelta siellä kävivät vain virkamiesten ja varakkaiden talollisten lapset sekä rautatieläisten lapset, jotka saivat ilmaisen junamatkan. Koska Järveläisen perheen isä Julius oli halvaantunut ja häntä hoidettiin kotona, ei ollut varaa kouluttaa tyttäriä kotikunnan ulkopuolella.

Äidin koulutodistuksessa kaikki arvosanat ovat kiitettäviä. Luonteeltaan Irja oli elämänsä loppuun asti huolellinen ja tarkka, joskus jopa pikkutarkka. Kun jokin kurssi aloitettiin Suonenjoella, Järveläisen tytöt olivat heti lähtemässä oppilaiksi. Irjasta kehittyi nopea konekirjoittaja. Tätä taitoa hän tarvitsi myöhemmin sota-aikana, jolloin hän toimi

useammankin yhdistyksen ja johtokunnan sihteerinä. Kirjanpidon ja arkistoinnin äiti oli myös oppinut kursseilla ja työssään. Enpä tietäisi ja osaisi kirjoittaa näistä kaukaisista tapahtumista, mikäli äiti ei olisi arkistoinut tarkasti kaikkia tärkeitä asiapapereita elämänsä varrelta. Toimistossa hän oli oppinut järjestelmällisyyden koko elämänsä ajaksi. Kun Irja naimisiin mennessään luopui työpaikastaan Suonenjoen kunnantoimistossa, sai hän lahjaksi seinäkellon yhdeksän vuoden palveluksesta.

Lottatoiminta, erityisesti Lotta- ja suojeluskunnan kuorossa laulaminen, kuului Elsan ja Irjan harrastuksiin. Hilja-sisko oli silloin vielä niin nuori, ettei hän vielä silloin voinut olla lotta. Voimistelua ja hiihtoa tytöt harrastivat sekä tietysti käsityötä, joka oli jokaisen naisen välttämätön taito.

Kun alettiin valmistautua avioliittoon, nuoren naisen tuli ommella kapiot, joihin kuului lakanoita, tyynynpäällisiä, pyyheliinoja ja pöytäliinoja. Päälyslakanoissa oli oltava käsin virkatut pitsit, samoin tyynyliinoissa. Vuodevaatteet nimikoitiin korko-ompeleisin kirjaimin. Tätä on vaikea käsittää nykyisena pussilakana-aikakautena. Oli itsestään selvää, että pöytää peitti liina, joka oli kirjottu ristipistoin, varsipistoin, linnunsilmäkukin tai korko-ompeleisilla kuvioilla. Myös erilaiset reikäompeleet olivat suosittuja. Näissä työläissä harrastuksissa kuuluivat nuorten naisten vapaa-ajat.

Albumeissa on runsaasti kuvia äidistä, hänen sisaristaan Elsasta ja Hiljasta sekä ystävättäristä. Valokuvaaja Hedmanin tytär Paula oli äidin paras ystävä, mikä selittänee valokuvien runsauden. Kuvia ottivat yleensä ammattikuvaajat ja ne ovat säilyneet hyvin näihin päiviin asti. Omia kameroita oli siihen aikaan harvoilla. Äiti näyttää olleen hyvin muotitietoinen nuori neiti, koska valokuvissa hän poseeraa lyhyessä muotipuvussa, nappikengissä ja hattu syväälle päähän painettuna. Tukkalaitetta muovattiin laineraudoilla. Kuvaamoissa oli maalattuja taustakulisseja